

En historiesaga

Min blick var låst på den vita skepnaden vid min sängkant. Bara barn tror på spöken, inte 57-åriga män. Aldrig tidigare hade jag varit spökrädd, förrän nu. Gestalten tycktes iaktta mig. Sakta gled den närmare. Min hjärna skrek åt mig att springa, ropa, göra något, men musklerna lydde inte. Förstnad satt jag med blicken fäst på skepnaden. Den var halvt transparent. Långsamt växte ett ansikte fram ur dimman. Tillslut så stod där framför mig en man, fortfarande aningens genomskinlig, men ändå mänsklig.

— Är det ni som är Pär Svensson? frågade han.

Jag svarade inte. Tankarna flimrade. Hur visste han mitt namn? Vem var han? Och vad ville han? Allt jag kunde göra var att stirra på honom, han som inte borde finnas, men ändå stod där. Och visste vem jag var.

Förövrigt var han lustigt klädd, som en 1700-talsman. Han bar små svarta skor med stora silverspännen, vita knästrumpor, knäbyxor, väst, halskrås och rock. Och en sån där peruk med en liten tofs och hårlockar som liknar lussebullar.

— Vem är du? Och vad i helsike gör du i mitt sovrums? frågade jag häpet.

— Åh, förlåt. Mitt namn är Carl Hårleman. Ni kanske har sett ett målat porträtt av mig. I och för sig brukade jag be dem att måla mig lite yngre och smalare, men det stannar mellan oss, sa mannen, som tydligen var Carl Hårleman.

Jag tittade förundrat på mannen som log som om hans närvaro i mitt sovrums var fullkomligt naturlig.

— Pär, jag vill att ni följer med mig.

Han tog min hand i sin. Den var sval.

— Vadå följa med dig? Vart? sa jag.

Utan ett ord drog han mig till sovrumsfönstret, som flög upp med ett ryck. En sval kvällsbris svepte in, jag slöt mina ögon och förväntade mig den ljuva doften av en svensk sommarnatt. Istället blev jag knockad av en motbjudande unken avloppslukt.

— En dag kommer ni att förstå, om det inte redan är för sent, sa Hårleman med ett leende och klev upp på fönsterbrädan.

Innan jag visste ordet av hade Hårleman dragit upp mig på fönsterbrädet, kastat sig ut genom fönstret och dragit med mig.

Jag slöt ögonen hårt och väntade på att mitt huvud skulle slå mot den hårda trottoaren och mitt liv på denna jord upphöra. Men smällen kom aldrig. Försiktigt öppnade jag ögonen. Jag föll inte. Likt ett flöte på vatten svävade jag i luften.

— Jag vet att det här är nytt för er men tänk inte för mycket på hur, var bara närvarande. Hårleman log mot mig. Seså min vän, se er kring!

Den ljusa sommarnattens sken föll mjukt över staden under mig. Jag kunde knappt känna igen den. Höghusen var borta, endast några stugor syntes. Resten var nu istället ängsmarker med grönt gräs, små skogar på botten av kullar och berg som präglades av väderkvarnar. Flera staket ringlade runt i staden likt midgårdsormen.

— Jag vill visa er något.

Vi flög över ängar, träskjul och stenhus, förbi stadspalats och väderkvarnar, tills vi landade på en kulle omgiven av skog. På toppen av den stod en väderkvarn och en nästintill färdigbyggd byggnad. Hårleman la sin hand försiktigt på fasaden.

— Det här är mitt nuvarande projekt, det ska bli ett observatorium, sa han stolt.

— Finns det inte redan ett i stan? frågade jag.

— Nej då, det här blir Stockholms första! log han nöjt.

Fragment av historielektionerna i gymnasiet dök upp: Carl Hårleman, det gamla observatoriet. Aldrig hade jag tänkt att det en gång legat mitt i skogen. Mina tankar avbröts av hans röst.

— På tal om stan, låt mig visa er mitt andra projekt.

Vi flög åter över grönskan som skulle växa till att bli det Stockholm jag kände till. Jag studerade gatorna nedanför. Trots alla framtida ombyggnader låg gatunätet där, nästan oförändrat. Vi landade vid Logårdstrappan.

— Visst är det fint, sa Hårleman. Det nya slottet Tre kronor kommer att bli större, starkare och mäktigare än någonsin.

— Visst, svarade jag. Den gamla klassiska byggnadsstilen har väl sin charm.

Hårleman gav mig en fundersam blick.

— Vad menar ni? Jag har designat det nya slottet enligt det allra senaste inom arkitektur och bildhuggning i sten. Jag har själv studerat hos Europas mästare, kan det bli mer modernt än så?

— Jag menade väl mer att byggnader sett ut sådär under en väldigt lång tid, du vet, sen typ antiken. Inte direkt vad jag skulle kalla för modernt.

Hans blick vilade länge på mig.

— Så vad anser ni vara modernt, eftersom det senaste modet tydligen inte duger, fnös han.

— Jag menar ... det moderna är mer tekniskt och effektivt, svarade jag. I princip motsatsen till bildhuggning i sten.

— Ni har en förvånansvärt snäv syn på modernitet för att komma från framtiden. För mig är det mer än fysiska ting, det är en filosofi. Den moderna människan använder sitt förnuft. Känslor och vilja är personliga. Att handla efter eget tycke är inte alltid gott för helheten. Autonomi är viktigt, ja, men det är också alla människors lika värde, sa han bestämt.

Jag satte mig på ett av trappstegen och såg på skeppen som låg och guppade i Mälarens bräckta vatten. Hårlemans ord ekade i mig. Jag var tacksam över att få leva i ett modernt Stockholm, fritt från dasslukter och farsoter. Samtidigt fanns där en sorg. Saknade min moderna värld förnuft? Jag suckade djupt och blundade.

— Du gör ett fantastiskt jobb, Hårleman, men kan jag få åka hem och sova nu? frågade jag uppgivet.

Inget svar.

När jag öppnade ögonen igen var jag tillbaka i min säng, som om ingenting hade hänt. Rummet låg tyst i gryningsljuset. Inga spår av Hårleman. Kanske var allt en dröm, märkligt verkligt, men ändå bara en dröm. Jag lade mig ner, beredd att somna om när jag plötsligt känner en kall hand på min axel. Jag for upp i sängen.

— Hårleman?! Är det du? ropade jag.

Fortfarande inget svar. Så hördes ett lågt skratt bakom mig.

— Den gossen hade aldrig vågat sig hit, oavsett hur mycket han påstår att han gillar det moderna, så den mystiske mannen som stod vid mitt sovrumsfönster. Likt Hårleman var han klädd i väst, skjorta och knäbyxor. Men med en vit lejonman som påminde mer om 80-talets glamrock än 1700-talets hovstil.

— Vem är du? Letar du också efter Pär? Han är i alla fall inte här, sa jag spydigt.

Mannen betraktade mig med en säkerhet i blicken, såg han igenom min lögn?

— Kom med mig Pär, sa han bestämt.

Jag ignorerade honom.

— Det är viktigt att ni följer med Pär, jag måste vi er något.

— Inte du också, gnällde jag medan hans kalla hand drog mig till garderoben, slet upp dörren och puttade in mig bland alla skjortor och kavajer.

Hux flux stod jag på Slottskajen. Sommarnatten låg kvar över Stockholm. En elsparkcykel låg på marken framför mig, det var definitivt fortfarande år 2024.

— Tadaa!! sa mannen och pekade ivrigt med händerna i luften.

— Tadaa? Du bara behövde visa mig en elsparkcykel? sa jag irriterat.

Han såg på mig som ett barn vars teckning just blivit avfärdad som kladd.

— Strunta i den. Kolla på slottet! sa han bestämt.

— Och?

— Där har ni svaret.

— På vad?

— Jag ville visa dig slottet, sa han nöjt.

Jag tittade frågande på honom.

— Låt mig förklara. Mitt namn är Nicodemus Tessin den yngre. Jag ritade många byggnader i Stockholm, bland annat detta slott.

Han vände sig om och såg stolt på slottet. Sedan stod vi tysta en stund och bara betraktade slottet. Vi såg hur morgonljuset smög sig upp över den östra fasaden. Visst var det lite fint men helt ärligt kunde jag inte bry mig mindre. Det kändes som att se på färg som torkar. Jag förstod inte vad han ville och varje gång jag försökte säga något, hyschade han mig eller låtsades som att han inte hörde. Tillslut lät han mig prata. Jag tänkte att det enda sättet för mig att få komma hem och sova var att låtsas vara intresserad.

— Herr Tessin, skulle ni inte kunna berätta lite mer om den här vackra slottsfasaden vi har framför oss? frågade jag med så mycket entusiasm jag kunde uppbåda.

Hans ansikte lyste upp.

— Jag trodde aldrig att ni skulle fråga. Naturligtvis kan jag det. När jag fick uppdraget att rita det nya slottet visste jag att jag ville skapa något stort. Något med prakt och stolthet, men också något vackert och avsevärt. Som när Claude Perraults Louvren öppnade världens ögon för Paris, ville jag att mitt Tre Kronor, mitt *il Palazzo Reale di Stockholmia*, skulle sätta Stockholm på kartan. Slottet är mitt Magnum Opus. Jag började skissa redan under min första resa till Rom, omkring 1670. Men det var inte förrän 1713 som min vision stod klar. Ta en noggrann titt på detta slott. Ser du Logården? Ödmjukt inramad av de två flyglarna och balustraden, som vaktas av änglar som representerar barmhärtighet, musik, religion och poesi. Ser du fasadens mäktiga bredd? Som smyckas av stora ståtliga fönster, och några små såklart, för vad är ett palats utan en mezzaninvåning?

Han log och fortsatte.

— Trapporna, prydda med balustrader, vaktar en gyllene byst och bjuder in till fasadens mitt. Där en aningens skygg risalit siras av en ståtlig arkad och fler voluter och balusterdockor. Arkadens slutstenar pekar mot huvudattraktionen, piano nobile. Där smyckas fönstren av balusterdockor, joniska pilastrar och segmentformade frontoner där bevingade lejonhuvuden blickar ner på dess åskådare. Ser du kolossalpilastrarna i komposita? De reser sig från piano nobiles upp till frisen, där små drakar som gömmer sig bland blommorna. Frisen bryts av voluter som avslutas i ett nytt tandsnitt, och ovan det vilar kornischen i stillhet. Till sist förs allt samman av det grön-blå koppartaket och den praktfulla balustraden som kröner byggnaden.

Tessin andades ut och vände sig mot mig.

— Du förstår, allt detta var min vision. Men livet togs ifrån mig långt innan de hann bli verklighet. Därför är jag evigt tacksam för att man valde att förverkliga den åt mig. Jag såg på honom. Det var något rörande i hur han såg på byggnaden, som ett barn han aldrig riktigt hann uppfostra själv.

— Tycker du inte att det är lite synd då, sa jag försiktigt. Att ditt mästerverk numera är delvis dolt bakom byggnadsställningar? Restaureringen ska tydligen ta 50 år. Det känns bara orimligt. Jag menar, det står ju tomt för det mesta. Ett enormt slöseri, på både tid och skattepengar.

Jag kunde inte rå för att se det hela som ett slöseri, även om det säkert sårade Tessin. Han suckade.

— Det är just därför jag tog er hit. Ni förstår, slottet kanske inte är lika smockfullt som en söndagsmarknad eller sån där — vad kallar ni det för? — galleria? I alla fall. Att personer som besöker min hemstad, mitt Stockholm, 300 år efter min död, kan besöka Slottet och på så sätt få ta del av frukten från mina studier och mitt arbete. Frukten som delar med sig av sitt ursprung och berättar om en tid som nu är långt förbi. Som berör, förbryllar och väcker intresse hos den nyfikne. För slottet, dess fasad samt ornamentik bär inte endast på sin egen historia, utan även på historien om Stockholm och Sverige. Det berättar om konst, kultur, hantverk och traditioner. De bär på ett syfte och en historia som sträcker sig utanför Stockholm gränser, till Paris, Rom och över hela Europa. Sträcker sig bortom tidens gränser, från antikens Grekland till nu, och förhoppningsvis flera hundra år framåt. Han pausade.

— Det är, för mig, värt att bevara.

Tessin vände sig om och gick mot slottet. Jag följde honom med blicken, hans gestalt bleknade långsamt bort i gryningsljuset. Något hade förändrats inom mig. Helt plötsligt fanns det så mycket jag ville fråga honom. Precis när jag öppnade munnen för att ropa efter Tessin tog två händer tag i mig. Deras grepp kravlade sig runt min kropp och ryckte mig hastigt bakåt. Slottet försvann bakom kajen medan jag föll ut över vattnet. När min kropp till slut bröt vattenytan slukades jag av Norrströms kalla vatten.

Allt blev svart.

Jag vaknade i mitt sovrum. Helt torr. Var det bara en dröm? Förvirrat gick jag fram till skrivbordet, där mobilen låg och laddade. 02:30. Om jag hade rest i tiden, drömt bort en hel dag eller bara sovit i 15 minuter orkade jag inte tänka på. Jag ville bara sova. Men när jag lade ner mobilen märkte jag att två händer fortfarande höll om min midja. Panikslaget slet jag mig loss. Händerna släppte taget om mig, bara för att greppa mina axlar och vände mig om.

Framför mig stod ännu en märklig figur med peruk, knäbyxor och rock. Men något var annorlunda: stolt hållning och ett ståtligt kroppsspråk. Rockens tyg hade en svag glans och flera broderade blommor av guldtråd och paljetter längst plaggets kanter. Bar han smink också? Oavsett om min magkänsla sa att det här nog inte var vilken man som helst, orkade jag inte bry mig om vem han var.

— Vart ska vi? mumlade jag.

— En plats som definitivt kommer att pigga upp er! svarade mannen glatt.

— Jaha ja, sa jag och följde efter.

Han öppnade sovrumsdörren försiktigt och på andra sidan dörren fanns:

— Mitt vardagsrum? Är det hit du ville ta mig? skrattade jag.

— Nej, förhasta er inte nu, följ efter mig, viskade mannen tillbaka.

Varför han smög och viskade förstod jag inte. Vi gick mot balkongen, men eftersom hela väggen var i glas, något han uppenbarligen inte var van vid, om han som de andra två, också kom från 1700-talet. Så han marscherade med stora stolta steg, rakt in i. *Bonk!* Hans huvud slog i glasväggen med ett ljudligt smack. Jag föreslog att vi kunde stanna inomhus och prata men det var tydligen otänkbart. Efter flera tafatta försök lyckades han till slut öppna dörren, och vi klev ut i nattens friska luft.

Jag kunde knappt tro mina ögon. Det Stockholm jag kände, syntes inte till. Istället såg jag ett myller av grå betongklossar stora som hus, med små fyrkantiga hål till fönster. Likt något ur en dystopisk skräckfilm.

— Var är vi någonstans? frågade jag. Mannen såg på mig med sorg i blicken.

— Stockholm.

Jag kunde knappt tro hans ord.

— Men hur ... ?

Mannen suckade.

— Det är lättare hänt än du tror. Folk blev bekväma och tog de äldre byggnaderna för givet. De styrande tyckte att praktik var värt mer än estetik. K-märkningen avskaffades. Man slutade försöka bevara och restaurera byggnader, rev ornamenten och putsade fasaderna släta. Successivt blev Stockholm gråare och gråare. Sakta försvann stadens själ, tills att allt var grått, förklarade han.

— Finns inget kvar?

— Bara en byggnad bär på spår av sin forna prakt.

— Vilken?

Han vände sig mot mig,

— Slottet.

Vemodigt såg jag ut över den dystra stad jag hade under mig. Endast gatunätet var sig likt. Ängsmarkerna jag sett med Hårleman hade känts annorlunda, men ändå naturliga. Jorden var ju från början bara natur, fram tills att människan började bebygga den. Men nu kändes allt obehagligt främmande. Stockholm var inte Stockholm längre.

När vi landade vid Logårdstrappan kände jag knappt igen mig. Slottet såg ut att kunna falla ihop vilken sekund som helst. De få dekorationer som fanns kvar var antingen spruckna, halva eller i princip helt trasiga. Halva den högra flygeln hade kollapsat. Endast de enda delarna som hyvlats på ornament och putsats grå såg stabila ut. Den prakt och mäktighet slottet burit i århundraden var borta. Dess själ och karaktär likaså. En del av Stockholms

historia försvunnen. Kvar stod en dyster byggnad, skelettet av det som en gång varit. Jag hade aldrig haft intresse för slottet, men det hade alltid stått där stolt på sin höjd över vattnet. Tidigare tyckte jag att det på något sätt behärskade sin omgivning, vattnet i norr och öster hade speglat dess prakt. Nu stod det sorgset och anspråkslöst. Arkitektur och historia var inte något jag brann för. Min tanke och önskan om framtiden hade alltid lutat sig åt det mer minimalistiska. Aldrig att jag kunde bli emotionell över en byggnad. Men här var jag. Helt nedslagen över den framtid jag bevittnade.

— Visst är det ödsligt, sa mannen.

Jag visste inte vad jag skulle säga.

— Det har fått förfalla på egen hand. Inte för att man ville bevara det, utan man ansåg att det inte ens var värt att riva. Jag bodde här en gång. I slottets festvåning. Det var även där som jag tog mina sista andetag, i sängkammaren, byggd åt mig. Ni skulle ha sett hur fint det var! Han såg uppgivet på det trasiga slottet. Men låt oss inte gråta över det nu, det är ju inte första gången slottet står i ruiner. Han log motvilligt. De andra berättade att historia inte tillhör er expertis, Stockholms slott har brunnit ett antal gånger. Men likt en Fenix har det alltid återuppstått. Det är inte alla palats som får chansen till ett nytt liv.

Vi promenerade mot Strömbro och Kungsträdgården. Ungefär vid Karl XII:s staty, som nu endast var en kvadratisk i sten, stannade han.

— Här stod en gång ett palats.

Han la sina kalla händer över mina ögon. Jag kunde se rakt igenom dem och hur betongen nu bytts ut mot grönska.

— Ett palats fyllt av magi, teater och kultur. De la Gardieska palatset, eller Makalös som vi kallade det.

Sakta byggdes Makalös upp framför mig, ord för ord. Uppfört i rött tegel, stod det ståtligt med sina två våningar, fyra hörntorn och ett grönt högt sadeltak vars våningar liknade en trappa upp till himmelen. Palatset kröntes av ett lusthus. Präktiga skulpturer av sandsten smyckade fasaden. Antika gudar och muskulösa romerska krigare. Maskaroner vars ögon följde en med blicken. Praktfulla pelare liknande enhörningshorn. Mäktiga lejon som vakade från ovanpå balustraderna. Kraftfulla och sensuella hermer som blickade ut över staden. Bacchus-figurer som söp sig fulla längs fasadens tegel. Det var verkligen makalöst, oavsett var blicken föll. Mannen satte upp sin första pjäs här, när det användes som spelplats för den kungliga dramatiska teatern, som han påstod att han grundat. Men Makalös brann ner mitt under en föreställning år 1825 förklarade mannen.

— Om man bara hade kunnat släcka branden, kanske makalös fortfarande hade funnits. För vem skulle ha hjärta att förstöra något så vackert? sa jag beundrande.

Mannen tog bort sin hand. På ett ögonblick var Makalös borta och framför mig låg åter framtidens gråa ödeland.

— Kanske hade Makalös funnits kvar om branden aldrig inträffat, kanske inte. För mig gör det inget att det aldrig byggdes upp igen. Sanningen är att allt inte går att bevara, även om man vill. Men ni måste förstå att framtiden jag visat er inte är långt bort från att bli verklig. Här byggs byggnader utan själ och historia. På min tid lades otaliga timmar av hårt arbete ner på att ge byggnader en sådan skönhet likt Makalös. När skönheten togs för givet revs husen, en efter en. Många av Stockholms hus och byggnader var otroligt vackra. Hade man bara tittat upp, hade man sett det.

Han grep tag om mina axlar och såg mig djupt i ögonen.

— Pär, jag önskar att jag kunde varit kung i din tidsperiod också. Men jag vet att du kan förhindra detta. Framtiden går fortfarande att rädda, så länge ni inte tar Stockholm för givet. Ditt Stockholm rymmer ännu byggnader täckta i historia. Titta upp, se på byggnaderna, skönheten och historien. Visa andra magin som de bär på. Påminn dem om att staden bär på något värdefullt. Lova mig det.

Han log mot mig en sista gång och la återigen sin hand över mina ögon. Allt blev svart.

Jag vaknade nästa morgon och kände mig utvilad. Klädd i morgonrock och med en kopp kaffe klev jag ut på balkongen och beundrade min utsikt över Stockholm. Vackra, sköna Stockholm. Så slogs jag av minnen från nattens händelser och skrattade lite för mig själv. Hela mitt liv har jag ju varit ointresserad av historia. Jag drogs till vetenskap, till framtiden, till tanken om att bygga något nytt. Jag ville vara med och skapa en modern framtid, med fokus på innovation. Jag tänkte att utan folk som mig, skulle människans utveckling stå still. Först nu, när jag stod och blickade ut över mitt Stockholm, förstod jag att modernitet inte bara handlar om att blicka framåt. Det handlar också om att förstå och värna om det som kom innan. Det kändes tryggt att se alla husen, i olika färger, storlekar och med deras vackra utsmyckningar. Hus inte kan tala, men om vi kollar upp, om vi låter dem, kan deras fasader berätta deras och Stockholms historia. Det är mer än gamla tråkiga berättelser. Det är kultur, tradition och lärdom. Jag tror att innovation och historia kan samexistera, leva hand i hand. För vi får inte ta vår stad, vår historia, för givet.

Framtiden bygger på dåtiden. Utan historia, finns det inget nu.

Och inte heller någon framtid.

Av: Ellen Svensson Wallenius

Campus Viktor Rydberg

Lärare: Mats Ingemarsson (mats.ingemarsson@vrg.se)

Mejl: ellen.swallenius@gmail.com